

ЮВІЛЕЇ

О. І. Гузела, Л. А. Швайка

Українська академія друкарства

НАЙГОЛОВНІША ЗАПОВІДЬ

(до 80-річчя з дня народження Р. М. Машталіра)

*Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати.*

І. Франко

Бісерний чіткий почерк, висіяний на офіційному бланку автобіографії, скупі, але докладно і точно повідає про основні віхи життя Романа Машталіра на час його полудневого віку. Російською мовою, як і належало за вимогами до подібної документації в багатомовній імперії і якою володів так само досконало, як і українською, викладено фактаж, за яким проглядаються лише контури людини, а внутрішній світ залишається захованим між рядками, літерами та розділовими знаками. Можна хіба що здогадуватися з почерку та стилю викладу про те, що писала автобіографію людина високоінтелектуальна, дисциплінована, системна і цілеспрямована.

Скупі рядки автобіографії засвідчують, що Роман Михайлович Машталір народився 17 березня 1931 року в с. Шегинях Мостиського району Львівської області. З 1938 до 1949 року здобував середню освіту: спочатку в початковій і неповносередній школі в Шегинях; з шостого по восьмий клас — у Мединській середній школі (нині територія Польщі); десятий клас закінчив у Мостиській середній школі.

У 1949 році вступив до Українського поліграфічного інституту ім. Ів. Федорова на технологічний факультет за спеціальністю «Економіка і організація поліграфічної промисловості». По закінченні інституту за направленням відпрацював три роки викладачем економічних дисциплін у Львівському поліграфічному технікумі. У 1957 році пройшов за конкурсом на посаду асистента кафедри економіки і організації поліграфічної промисловості Українського поліграфічного інституту. У 1961—1964 роках обіймав посаду старшого викладача кафедри. У 1964 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, а в 1966-му — затверджений в ученому званні доцента. З 1965 по 1980 рік був деканом інженерно-економічного факультету УІІ ім. Ів. Федорова. З 1973-го поєднував цю посаду із завідуванням кафедрою економіки і організації поліграфічної промисловості. У 1978 році захистив докторську дисертацію, і йому присвоїли вчену ступінь доктора еко-

номічних наук; у 1980-му ВАК затвердив Романа Машталіра в ученому званні професора. З квітня цього ж року його призначають проректором з наукової роботи інституту.

В автобіографії скромно зазначено: «маю наукові праці, у т.ч. монографії і підручник з галузевої економіки». Автобіографічну довідку доповнює характеристика на Р.М. Машталіра за підписами ректора інституту Г.Д. Толстого, секретаря парткому В.О. Лаптева та голови профкому З.М. Холод, видана для представлення його до нагородження Почесною грамотою Мінвузу СРСР у квітні 1986 року. Циркулярна мова характеристики зафіксує, що Р.М. Машталір вирізняється ініціативністю та працелюбством, багато уваги приділяє становленню і розвитку спеціальностей, удосконаленню навчально-виховного процесу й успішному виконанню наукової роботи. За його безпосередньої участі на факультеті організовані спеціальності «Редагування наукової, технічної та інформаційної літератури» та «Книгознавство і організація книжкової торгівлі».

А ще Роман Михайлович клопочеться проблемами поліпшення якості підготовки спеціалістів для поліграфічної промисловості. Ним видані підручник з грифом Мінвузу СРСР «Экономика полиграфической промышленности» та ряд навчально-методичних розробок. Веде велику наукову роботу в галузі економічних проблем технічної бази поліграфічної промисловості. За результатами цієї роботи не лише захищені кандидатська і докторська дисертації, але й опубліковані монографії «Эффективность производственных фондов» (М., 1971), «Розвиток поліграфії на Україні» (Львів, 1974; у співавторстві), «Экономические проблемы научно-технического прогресса в полиграфии» (М., 1978).

Під керівництвом Р.М. Машталіра проводиться наукова робота, що включена в зведений план важливих науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт і впровадження досягнень науки й техніки в народне господарство під назвою «Совершенствование управления научно-техническим прогрессом в полиграфической промышленности». Роман Михайлович успішно керує підготовкою аспірантів зі спеціальності «Економіка, організація управління і планування народного господарства». Під його керівництвом підготовлено ряд молодих учених, які працюють у навчальних і науково-дослідних інститутах, в апараті управління галуззю. Суміщаючи адміністративну, наукову, педагогічну діяльність з активною участю в громадському житті колективу, свій досвід уміло передає молодому поколінню.

І ще один документ — представлення на здобуття премії Мінвузу УРСР за 1987 рік. У доволі стислій формі подано цілісну характеристику здобутків Р.М. Машталіра — на той час уже заслуженого діяча науки УРСР. Підкреслено, що професором Машталіром розроблена методологія системного методичного забезпечення дисциплін кафедри, а очолювана ним кафедра першою в інституті випрацювала основи методичного забезпечення самостійної роботи студентів під контролем викладача. На базі кафедри був організований інсти-

тутський методичний семінар з удосконалення самостійної роботи студентів. У навчальному процесі широко використовуються довідник «Экономика полиграфического производства», виданий за редакцією Р.М. Машталіра 1985 року, і підручник «Экономика полиграфической промышленности» (1987, видання друге, перероблене і доповнене). У 1987 році Роман Михайлович розробляє програму і починає читати студентам спецкурс «Економічні проблеми інтенсифікації поліграфічного виробництва». Окрім того, він очолює інститутську первинну організацію товариства «Знання». Під керівництвом ученого на базі кафедри економіки і організації поліграфічної промисловості організовується економічний всеобуч для викладачів і працівників інституту з питань перебування економіки народного господарства.

Оце і є те основне, про що свідчать документи особової справи професора Р. М. Машталіра. За ними — «ночі безмірні, ночі безсонні» і (за тим же І. Франком), праця, що «дала до життя принаду, ціль дала, щоб в манівцях не зблудив». А жити... Жити залишалося ще три роки.

Дуже часто люди, здатні до титанічної праці, обдаровані багатьма талантами, аскети і честолобці покидають цей світ у розквіті творчих сил. Роман Михайлович зійшов з дистанції в 59 років. Може, тому він так спішив жити, хотів багато встигнути, був винятково організованим. Умудрявся працювати навіть у відпустці з сім'єю. Його донька Галина — теж поліграфіст, кандидат економічних наук, мати трьох дітей — згадує, як батько віз за собою на море валізу книг і паперу й щоранку, поки сім'я приймала сонячні ванни, писав. Озивалася природа його батьків — простих і мудрих селян Михайла та Марії Машталірів. Це вони власною життєвою філософією, глибокою релігійністю і безпосередньою любов'ю до рідної землі виховали, виплекали в малому Романові найкращі людські якості. Він успадкував від батьків скромність і строгість, маломовність і дотепність, гострий розум і жвавість у спілкуванні. Він виніс зі свого непростого, холодного, обстріляного війною дитинства не жорстокість, а жагу пізнання, залюбленість у все українське, у пісню і поезію. Роман Машталір був люблячою дитиною. Коли на святкуванні 50-річчя — дуже людному й урочистому — Романа Михайловича спитали, що йому заспівати, він, не задумуючись, відповів — «Рідна мати моя». А вона, його маленька матуся, сиділа між найближчою ріднею і, здавалося, купалася в потужних сплесках пісні, якою їй, уже заслужений і знаний син, признався в любові та вдячності за подароване життя.

Український поліграфічний інститут, як згадують друзі, випадково, але був дуже вдалим вибором Романа для подальшого навчання. Тут панував дух книги — від її народження до матеріалізації і виходу в світ. Спеціальність обрав економічну — не таку вже й популярну серед хлопців, яких здебільшого вабила техніка й технологія поліграфії. Та й факультет був технологічним. По-мimo того, Роман Машталір з ентузіазмом опанував ази економіки, вникав у тонкощі поліграфії як галузі і прицілювався до наукової перспективи. Можливо, саме це спонукало комісію з розподілу молодих спеціалістів скерувати його

до технікуму на викладацьку працю, яка мала успішне продовження у рідному вузі. Виявляється, у Романові дрімав ще один талантик — талантик педагога. Молодий та енергійний, він заходив в аудиторію чисельністю поза 100 студентів — його ж ровесників або майже ровесників — і, не маючи жодної педагогічної підготовки, вправно управляв нею. Його неможливо було не слухати, бо вмів викладати чітко і цікаво, дивився в очі своїх учнів і не терпів неуваги. Спочатку було по-різному, але з роками, набуваючи досвіду викладацької праці, збагачуючись знаннями та маючи вже власні наукові дослідження, Роман Михайлович виріс до зразкового лектора, у науку до якого йшли всі молоді викладачі.

Основною дисципліною, яку читав Р. М. Машталіра, була «Економіка поліграфічної промисловості». Читав її для студентів різних спеціальностей. Особливо любив теми, які перепліталися з науковими уподобаннями, — науково-технічний прогрес, ефективність капіталовкладень, видавничо-поліграфічний комплекс як соціально-економічна система. Захоплювався і захоплювався цими питаннями, іноді суттєво порушуючи структуру викладу дисципліни в часі. Екзаменатором був безкомпромісним, строгим, але дуже об'єктивним. Таким його знає декілька поколінь поліграфістів, які закінчували УПІ ім. Ів. Федорова.

Науковий шлях професора Машталіра був не таким простим, як може видаватися з офіційної документації. По-перше, наукова праця завжди була працею т. зв. другої половини робочого дня. А точніше — ночі. Бо ж мав Роман Михайлович величезне навантаження навчальне та адміністративне у стінах вузу, а вдома була сім'я, підростали двійко дітей, для яких теж мусив бути опорою, захистом і прихистком.

По-друге, не так-то просто займатися наукою в галузі прикладної економіки: це сфера дуже динамічна. Для обґрунтованих висновків, випрацювання рекомендацій тощо потрібен величезний статистичний матеріал, який мусить охоплювати хоча б п'ятирічний період, бути певним чином систематизований (бо ж підприємства різні за розміром, спеціалізацією і т.п.); необхідно добре знати техніко-технологічні особливості галузі та законодавче поле економіки держави, уміти продуктивно використати математичний апарат і, що головне, успішно апробувати результати власних розробок в умовах живого виробництва. Звичайно, треба було мати відлагоджену мережу зв'язків з підприємствами, організувати збір даних, у прямому розумінні мотатися по відрядженнях.

По-третє, дуже непросто організувати все, що пов'язано з оформленням дисертаційної роботи (комп'ютерної техніки не було) та її захистом. Новаторські елементи, якими завжди повнілися думки Р. М. Машталіра, не сприймалися однозначно. Якщо з кандидатською дисертацією проблем було менше, то докторська, в якій дисертант звернувся до системного комплексного підходу, запропонував утворити видавничо-поліграфічний комплекс у державі, розробив модель комплексу, викликала шквал дуже суперечливих оцінок. У результаті Роман Михайлович захищав її двічі: у Москві та Одесі. Але свого добився і, таким чином, став першим у галузевій науці СРСР доктором еконо-

мічних наук. Він зумів подолати ще один невидимий, але дуже сильний бар'єр з боку ВАКу — синдром західняка, який чи не в найбільшій мірі створював проблеми при захисті дисертацій.

Багато чого в галузевій економічній науці Роман Михайлович зробив уперше. Так, він уперше застосував термін «економічний район», досліджуючи стан і перспективи друкарства в областях Західної України. Уперше зацентрував на тому, що розвиток поліграфії, як і кожної галузі промисловості, залежить від попиту — термін дуже непопулярний у соціалістичній економіці. Уперше випрацював механізм управління науково-технічним розвитком галузі. Уперше застосував метод комплексного системного підходу в дослідженні проблем розвитку видавничо-поліграфічної галузі і впровадив у понятійний апарат термін «Видавничо-поліграфічний комплекс» (ВПК), яким послуговуються, незважаючи на певну умовність його в ринковій системі, і сьогодні.

За безпосередньою участю Романа Михайловича Машталіра в 1983 році була створена в УПІ спеціалізована вчена рада по захисту кандидатських дисертацій за двома спеціальностями, що було дуже важливо для формування наукового потенціалу. За 1983—1990 рр. науковці захистили понад 80 кандидатських дисертацій з найактуальніших проблем видавничо-поліграфічного комплексу України.

Наукові дослідження за час перебування Р. М. Машталіра на посаді проrektора з наукової роботи значно активізувалися, переросли в наукові школи різних напрямів. Зокрема, у галузі техніки — школи професорів О. М. Полюдова, Я. І. Чехмана, М. М. Луцківа, О. П. Стецьківа, Ю. П. Мазуренка; у галузі технології та матеріалів — професорів Е. Т. Лазаренка, В. О. Морозова, А. Б. Кусліцького, В. А. Кравчука, В. В. Шибанова; у галузі книговидання та книгознавства — професорів С. М. Звезинського та М. Д. Феллера. Усі ці напрями розвиваються на вищому рівні і сьогодні. Безперечно, на той час уже чітко сформувалася і школа Р. М. Машталіра в галузі економіки поліграфії, яка не загубилася в ринкових перетвореннях, а знайшла своє продовження в численних публікаціях, посібниках, підручниках і монографіях, якими плодносять нині правонаступниці колишньої кафедри економіки і організації поліграфічної промисловості: кафедра обліку і аудиту у ВПК та кафедра економіки підприємства і маркетингу у ВПК.

Роман Михайлович був людиною свого часу — часу дуже непростого. Від малої дитини мусив робити вибір між тим, що зобов'язаний, і тим, чого прагне душа. Радянська система права вибору не давала: людина або була підпорядкована їй або людини не було. Цвіт української інтелігенції спалили сибірські морози. Але комусь треба було і вижити, щоб в тих умовах розвивати своє, українське. Це був шлях компромісу — шлях, без якого не було б і України сьогоднішньої, шлях, який підтримав незнищенність національної ідеї. У Василя Стуса є чудові слова: «Я є вільний — і тому Україна є вільною, бо вона в мені... І тому правила гри я призначаю свої». Природа Романа

Машталіра відповідала цим словам, однак його правила гри були спрямовані на навколишній світ, на формальне зраджування себе і фактичну реалізацію своєї сутності — сутності людини й українця.

Хтось це розумів і заради цього прощав емоційні зриви Романа Михайловича, особливо наприкінці його життя, коли хвороба підступно з'їдала силу і снагу. Хтось не розумів і споглядав на нього як на кар'єриста. Дехто боявся, бо відчував гіпнотичну силу в цьому невисокому, добре збудованому, мудрому і досить владному чоловікові. Але всі його поважали. А скільки просто любили як людину живу, з усіма недосконаlostями й примхами, але з великим і добрим серцем. Можливо, надто пізно про це наважилися сказати вголос. Але сказали. У спогадах, зібраних у книжці «Роман Машталір. З погляду часу», виданій в Українській академії друкарства в 2001 році в честь 70-річчя вченого.

Побратим і однокласник Романа Машталіра Ярослав Козак згадує, як їх за місяць до екзаменів виключили з Мостиської школи, бо наважилися цілим класом бойкотувати навчання в час Великодніх свят. Правда, згодом поновили і дали успішно закінчити школу. Він підкреслює: «У любові і доброті, працьовитості і мудрості виховувався Роман, в таких умовах і плекалося його майбутнє розуміння світу, ставлення до людей і землі, де народився і жив».

Однокурсник Макс Масловатий, який тривалий час працював разом з Машталіром на кафедрі, згадує: «Рома ніколи не був комсомольцем... Аргумент у нього був залізний: «Чого ви тягнете мене до комсомолу? Хто там у вас вчиться краще за мене? Хто встигає зробити більше від мене? Хто краще знається на внутрішній і зовнішній політиці?... Саме завдяки надзвичайно високій працездатності і самодисципліні Рома став тим Романом Михайловичем, про якого сьогодні згадують колеги й учні».

Близькі друзі і соратники: Ю. Барнич, Я. Чехман, Ю. Яхимович, Н. Сухолитка, М. Старовойт, Є. Брикайло — називають Романа Машталіра неординарною особистістю, відмічають його надзвичайну працьовитість і скромність. Степан Гунько — на час написання спогадів ректор УАД — називає Романа Михайловича аристократом духу, а співавтор однієї з монографій М. Феллер — справжнім українським інтелігентом. Зустрічі з ним завжди були бажаними, розмови — щирими, відвертими, доброзичливими; дискусії, за спогадами друзів, викристалізовували спільні погляди на принципові життєві позиції... й усвідомлення реальної тогочасної ситуації. Дуже тепло і з непідробною вдячністю згадують свого учителя учні Р. М. Машталіра.

Хочеться виокремити спогади дружини Р. Машталіра Ірини Андріївни — дзеркала його чоловічої гідності і любові, берегині, з якою прожив в парі багато років. Вона і сьогодні ретельно зберігає все, пов'язане з пам'яттю про чоловіка. А він навідує її в снах, підтримуючи і попереджаючи про клопоти, зігріваючи душевним словом і не даючи зневіритися в житті, людях, майбутньому. Свої спогади про чоловіка вона назвала дуже символічно — «Наче спалах зорі». Таким спалахом було їхнє спільне життя і сімейне щастя. Таким спалахом було життя Романа Машталіра. Кілька речень, вилучених зі спогадів, випромінюють

любов, повагу і відданість жіночого серця людині, з якою звела доля. «У нашій родині завжди панували взаєморозуміння і взаємодопомога... Роман був чуйним у ставленні до свого брата. Завжди любив всією нашою сім'єю відвідувати батьків... дуже любив природу. В останні роки працював самовідречено, наче відчував, що жити залишалося недовго.

... Усе менше часу залишалося в Романа для сім'ї, та не меншало уваги й турботи, яких уже потребували не тільки дочка і син, а й внуки... Народження третього внука було для нього великим щастям: адже продовжувався рід Машталірів.

... Колосальна сила волі дала змогу моєму Романові достойно прожити і достойно піти з життя.

... Будучи глибоко віруючою людиною, Роман Михайлович щиро вірив, що любов до ближнього і добро — найголовніша заповідь кожної людини». Найважливішою була ця заповідь і для нього — вченого, педагога, сина, батька, друга і вчителя. Він відійшов на зорі Незалежності України, 7 травня 1990 року. Раптово, у розквіті весни і творчої енергії. Його поховали похристиянськи, під схлипи жовто-синього знамена і журливий спів велелюдної процесії «Чуєш, брате мій, товаришу мій...». І здавалося, що вже з позаобрійних світів промовляв Роман Михайлович до нас словами Василя Стуса: «Це і є — те, для чого жив, задля чого світ побачив, довго зводився, шкереберть падав, щоб освітитися...».

Стаття надійшла 22.06.11